

دانشگاه شاهرود

روشها و فنون تدریس

(رشته علوم تربیتی)

دکتر منوچهر وکیلان

وکیلان، منوچهر، ۱۳۲۰ - روشها و فنون تدریس/مؤلف منوچهر وکیلان. __ تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۵. چهارده، ۲۱۵ص: جدول. فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا. کتابنامه: ص. ۲۰۸-۲۱۵. ۱. آموزش از راه دور _ ایران. ۲. تدریس - فن. ۳. تدریس علمی. الف. دانشگاه پیام نور. ب. عنوان. LC ۵۸۰۸ / الف ۹۷۷۶ کتابخانه ملی ایران	۳۷۸ / ۱۷۵۰۹۵ م ۸۵ - ۱۵۴۷۵
--	------------------------------

ISBN 964-387-260-2

دانشگاه پیام نور

روشها و فنون تدریس

دکتر منوچهر وکیلان

ویراستار علمی: دکتر مهران فرج الهی

نمونه خوانی: مدیریت تدوین

طراح جلد: فرزانه شعاع

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۸۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول مهر ۱۳۸۵

شابک ۲ - ۲۶۰ - ۳۸۷ - ۹۶۴

ISBN 964 - 387 - 260 - 2

کلیه حقوق برای دانشگاه پیام نور محفوظ است.

قیمت: ۱۳۵۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتابهای دانشگاه پیام‌نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف به صورت درسنامه، آزمایشی، قطعی، متون آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شود. کتاب درسنامه (د) نخستین ثمره کوششهای علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصلهای مصوب تهیه می‌شود و پس از داوری علمی در گروههای آموزشی چاپ می‌شود. با تجدیدنظر صاحب اثر و دریافت بازخوردها و اصلاح کتاب، درسنامه به صورت آزمایشی (آ) چاپ می‌شود. با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و کتاب به صورت قطعی (ق) چاپ می‌شود. در صورت ضرورت، در کتابهای چاپ قطعی نیز می‌تواند تجدیدنظرهای اساسی به عمل آید.

متون آزمایشگاهی (م) متونی است که دانشجویان با استفاده از آن و راهنمایی مربیان کارهای عملی آزمایشگاهی را انجام می‌دهند. کتابهای فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه می‌شوند. کتابهای فرادرسی با تأیید معاونت پژوهشی و کتابهای کمک‌درسی با تأیید شورای انتشارات تهیه می‌شوند.

مدیریت تدوین کتاب

۱	فصل اول: تدریس و یادگیری
۳	تعریف یادگیری
۴	تعریف تدریس
۵	ارتباط بین یادگیری و تدریس
۶	مدل عمومی تدریس
۷	نظریه‌های یادگیری و کاربرد آنها در تدریس
۱۰	۱. نظریه تراندیک (کوشش و خطا)
۱۱	۲. نظریه‌ی گشتالت (بینش و بصیرت)
۱۳	۳. نظریه یادگیری اکتشافی
۱۵	فصل دوم: شناخت و تدوین هدفهای آموزشی
۱۷	منابع تعیین هدفهای آموزشی
۱۸	۱. نیازهای دانش‌آموزان
۱۸	۲. نیازهای جامعه
۱۸	۳. ساخت دانش و دیدگاههای متخصصان
۱۹	طبقه‌بندی هدفهای آموزشی
۱۹	۱. هدفهای آرمانی
۲۰	۲. هدفهای واسطه‌ای
۲۰	۳. هدفهای رفتاری
۲۱	طبقه‌بندی بلوم
۲۲	الف) حیطه شناختی
۲۷	ب) حیطه عاطفی

۳۷	فصل سوم: طراحی آموزشی
۳۹	مراحل طراحی آموزشی
۳۹	۱. تعیین هدف کلی
۴۰	۲. تحلیل آموزشی
۴۰	۳. تبدیل هدفهای جزئی به هدفهای رفتاری
۴۲	۴. تعیین رفتار ورودی (ارزشیابی تشخیصی)
۴۳	۵. انتخاب محتوا، روشها و رسانه‌ها
۴۴	الف) ویژگیهای آموزشی
۴۵	ب) ویژگیهای فنی
۴۵	ج) امکانات اجرایی
۵۱	۶. تعیین نظام ارزشیابی
۵۳	طرح درس
۵۴	طرح درس روزانه
۵۴	مراحل طرح درس روزانه
۵۷	فصل چهارم: روشهای تدریس
۵۸	۱. روش سخنرانی
۶۰	۲. روش بازگویی
۶۱	۳. روش پرسش و پاسخ
۶۱	۴. روش پروژه
۶۲	۵. روش نمایشی
۶۳	۶. روش آزمایشی
۶۳	۷. روش گردش علمی
۶۴	۸. روش مبتنی بر بحث
۶۵	۹. روش واحد کار
۶۵	مراحل واحد کار
۶۶	الف) مقدمه و اهداف
۶۶	ب) بازدید و مشاهده
۶۶	ج) بحث و گفتگو
۶۷	د) نکات اجتماعی و اخلاقی
۶۷	هـ) نکات بهداشتی و ایمنی
۶۷	و) زبان‌آموزی
۶۷	ز) مفاهیم علوم و ریاضی
۶۸	الف) بازیها

۶۸	ب) کاردستی و نقاشی
۶۹	ج) شعر و سرود
۶۹	د) کتاب، قصه و داستان
۷۰	ویژگیهای واحد کار
۷۱	اصول انتخاب روش تدریس
۷۲	۱. اصل رشد و آمادگی
۷۲	۲. اصل رغبت
۷۲	۳. اصل فعالیت
۷۲	۴. اصل راهنمایی
۷۲	۵. اصل موفقیت
۷۲	۶. اصل استفاده از حواس مختلف
۷۲	۷. اصل داشتن معلومات لازم و کافی
۷۲	۸. اصل تفاوت‌های فردی
۷۵	فصل پنجم: روشهای جدید تدریس
۷۷	۱. روش دالتون
۷۸	فواید روش دالتون
۷۹	۲. روش مونته‌سوری
۷۹	اصول روش مونته‌سوری
۸۰	فواید روش مونته‌سوری
۸۱	۳. روش دکرولی
۸۱	اصول روش دکرولی
۸۲	۴. طرح کلر
۸۵	فصل ششم: الگوهای تدریس
۸۸	اهمیت الگوهای تدریس
۸۹	۱. الگوی پیش سازمان دهنده
۹۱	شرایط لازم برای به‌کارگیری الگوی پیش سازمان دهنده
۹۲	۲. الگوی فردمداری
۹۵	۳. الگوی مشکل‌گشایی
۹۶	۱. طرح مشکل
۹۷	۲. فرضیه‌سازی
۹۷	۳. فرضیه‌آزمایی
۹۷	۴. نتیجه‌گیری
۹۷	۵. تعمیم و کاربرد نتایج
۹۸	الگوهای جدید تدریس

۱۰۰	الف) خانواده‌ای الگوهای اطلاعات پردازی
۱۰۱	۱. الگوی دریافت مفهوم
۱۰۱	۲. الگوی تفکر استقرایی
۱۰۲	۳. الگوی بدیعه‌پردازی
۱۰۲	۴. الگوی یادگیری اصل
۱۰۳	۵. الگوی کاوشگری علمی
۱۰۳	ب) خانواده الگوهای اجتماعی
۱۰۴	۱. الگوی پژوهش گروهی
۱۰۴	۲. الگوی آموزش کاوشگری
۱۰۵	۳. الگوی ایفای نقش
۱۰۵	ج) خانواده الگوهای انفرادی
۱۰۶	۱. الگوی تدریس غیرمستقیم
۱۰۶	۲. الگوی خودشکوفایی
۱۰۷	د) خانواده الگوهای رفتاری
۱۰۷	۱. الگوی یادگیری تسلط‌یاب
۱۰۷	۲. الگوی یادگیری اجتماعی
۱۰۸	الگوهای منتخب
۱۰۸	۱. الگوی یادسپاری
۱۱۱	۲. الگوی تفکر استقرایی
۱۱۴	۳. الگوی دریافت مفهوم

فصل هفتم: مهارت‌های تدریس

مهارت‌های ضمن تدریس

۱۱۹	۱. ایجاد ارتباط صحیح
۱۲۱	۲. نقش صدا و بیان معلم
۱۲۳	۳. آماده‌سازی ذهنی دانش‌آموزان
۱۲۳	۴. مهارت پرسش
۱۲۴	۵. مهارت‌های غیرگفتاری
۱۲۵	۶. مهارت توضیح
۱۲۶	۷. مهارت تشویق و تنبیه
۱۲۶	۸. مهارت در برقراری انضباط
۱۳۰	۹. مهارت ترغیب و تشویق دانش‌آموز به مطالعه، تمرین و تکرار
۱۳۵	۱۰. مهارت جمع‌بندی
۱۳۶	۱۱. مهارت دادن تکلیف شب
۱۳۷	اهداف تکلیف شب یا خانه
۱۳۸	نکاتی که در دادن تکالیف شب یا خانه باید رعایت شود
۱۳۹	

۱۴۱	فصل هشتم: ارتباط و نقش آن در تدریس
۱۴۳	انواع ارتباط
۱۴۴	الف) ارتباط مستقیم
۱۴۴	ب) ارتباط غیرمستقیم
۱۴۴	ج) ارتباط جمعی
۱۴۴	مدل ارتباطی لس ول
۱۴۶	عناصر ارتباط
۱۵۰	هدف و روش ارتباط
۱۵۳	فصل نهم: ویژگیهای شایسته معلم
۱۵۷	الف) معلمان فراگیرنگر
۱۵۷	۱. معلم فراگیرنگر فردی
۱۵۷	۲. فراگیرنگر جمعی
۱۵۸	ب) معلمان درس‌نگر
۱۵۸	۱. درس‌نگر علمی
۱۵۹	۲. درس‌نگر فلسفی
۱۶۰	معلم اقتدارطلب
۱۶۲	معلم رفاقت طلب
۱۷۱	فصل دهم: تفکر در کلاس درس
۱۷۴	انواع تفکر
۱۸۲	عوامل مؤثر در پرورش تفکر
۱۸۵	فصل یازدهم: ارزشیابی
۱۸۷	انواع ارزشیابی
۱۸۹	هدفهای ارزشیابی
۱۹۰	روشهای ارزشیابی
۱۹۱	آزمونهای معلم ساخته
۱۹۶	آزمون انشایی (تشریحی)
۲۰۱	پیوستها
۲۱۳	کتابنامه
۲۱۳	الف) فارسی
۲۱۵	ب) انگلیسی

پیشگفتار

مطالعات نشان می‌دهد که بشر همواره در طول تاریخ، پر کردن مغز و انباشتن حافظه کودکان را از محفوظات و حقایق غیرقابل تردید و تغییر، از اصول اساسی آموزش به حساب می‌آورد. از این رو، مهمترین ویژگی و امتیاز کودکان بر یکدیگر داشتن قوه حافظه قوی و جذب سریع مطالب و حقایق به شمار می‌رفت. گرچه در حدود قرن نوزدهم اصالت این نظریه مورد تردید واقع گردید معیناً امروزه هم به طور کامل تسلط و یکه تازی خود را در محیطهای آموزشی از دست نداده است.

به نوشته عزتی (۱۳۵۶) ظهور روان‌شناسی، علم زیست‌شناسی و رشد علوم پزشکی برای پیدایش روشهای جدید آموزشی که بر به کار انداختن هوش و خرد کودک و پرورش استعدادهای مختلف او برای درک امور گوناگون زندگی تأکید دارند، کمک ارزنده‌ای بوده است. همچنین نقش معلم به عنوان فردی که بیشتر حقایق را می‌داند و می‌تواند به سهولت آنها را از ذهن خود به حافظه دانش‌آموزان منتقل سازد، متزلزل شده و وی نقش فرد راهنمایی را پیدا کرد که قادر است به نحو مطلوبی هوش، خرد و استعداد کودکان را در مسیر صحیح خود رهبری نماید.

اصل دیگری که در روش آموزش و پرورش جدید خودنمایی کرده و موجبات دگرگونی ماهیت آموزشی را فراهم ساخته، آموزش از راه انجام دادن و کسب تجربه می‌باشد. روسو فیلسوف بزرگ فرانسوی برای نخستین بار در کتاب مشهورش به نام امیل آموزش عملی را عنوان کرده و اعتقاد داشت که تعلیم و تربیت نه تنها باید با عمل و آزمایش توأم باشد بلکه خود دانش‌آموز بایستی آموزشهایی را که جنبه عملی دارند

عملاً انجام دهد.

به علاوه، اصل مهم دیگری که در روش آموزش و پرورش، جایگاهی ویژه یافته است، اصل حریت و آزادی کودک می باشد. براساس این اصل کودک باید آزاد باشد تا آنچه را که مایل است و به کیفیتی که می طلبد، بیاموزد نه اینکه آنچه که معلم می داند به او آموزش دهد، عاملی که به تقویت اصل آزادی منجر گردید همانا طرد عقیده قرون وسطایی مبنی بر گناهکاری و بدفطرتی کودکان می باشد که در ابتدا به وسیله روسو پایه گذاری گردید. به عقیده وی، کودک دارای طبیعت و غریزه پاک و معصومی بوده و هدف آموزش بایستی رشد طبیعی کودک از طریق تأمین آزادیهای وی باشد.

امروزه به این نکته توجه خاصی ابراز می گردد که معلمی نوعی هنر محسوب می شود و معلم خوب و شایسته فردی است که علاوه بر داشتن علم و دانش کافی از رشته خود، به رموز و ریزه کاریهای خاص این فن کاملاً آشنا بوده و بداند که چگونه تدریس کند، چه هدفی را در تدریس خود دنبال نماید و برای نیل به این هدف از چه وسایلی استفاده به عمل آورد. علاوه بر این، معلم برجسته فردی است که با تأکید بر آموختن اصول و فنون خاص معلمی و اندوختن ذخیره های کافی علمی، به طور مستمر در کلاسهای کارآموزی شرکت جسته و خود را در جریان آخرین تحولات مربوط به تعلیم و تربیت قرار می دهد. همچنین ضمن آشنایی با روشهای جدید و با توجه به محیط کار و شرایط خاص آن از تلفیق روشهای موجود، شیوه ای مناسب ابداع می نماید تا بتواند اشکالهای موجود در زمینه کار تدریس خود را برطرف ساخته و طرق مختلف نیل به هدفهای نهایی تعلیم و تربیت را برای کودکان هموار سازد.

محتوای این کتاب که براساس سرفصلهای شورای انقلاب فرهنگی به نگارش درآمده مشتمل بر یازده فصل می باشد. در فصل اول خواننده با تعاریف یادگیری و تدریس و ارتباط بین این دو و مدل عمومی تدریس آشنا گشته و به دنبال آن از نظریه های یادگیری و کاربرد آنها در تدریس آگاه می شود.

در فصل دوم مباحثی چون منابع تعیین هدفهای آموزشی، طبقه بندی آنها و سطوح مختلف یادگیری در حیطه های شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی مورد بحث واقع شده اند. خواننده ضمن مطالعه و آشنایی بیشتر با این مباحث قادر می گردد هدفهای آموزشی یک درس را مشخص ساخته و فعالیتهای آموزشی خویش را

به‌نحوی سازماندهی نماید که به هدفهای درس دست یابد.

طراحی آموزشی و مراحل آن و همچنین تهیه طرح درس، محور اساسی بحثهای فصل سوم را تشکیل می‌دهد. خواننده با مطالعه این فصل خواهد توانست یک جلسه درس را به‌طور منظم طراحی کرده و سپس آن را به اجرا در آورده و بعد از خاتمه تدریس، بر مبنای تجزیه و تحلیل مشکلات، در طرح خویش اصلاحات ضروری را به‌عمل آورد.

روشهای سنتی و جدید تدریس در فصلهای چهارم و پنجم مورد بحث قرار گرفته‌اند. خواننده با توجه به محاسن و محدودیتهای هر روش تدریس و همچنین اصول و موازین انتخاب روش تدریس، می‌تواند متناسب با ویژگیهای دانش‌آموزان و ماهیت درس، مناسبترین روش تدریس را برای فعال و پویا ساختن فعالیتهای آموزشی خویش گزینش نماید.

الگوهای تدریس، اهمیت آنها و نمونه‌هایی از الگوهای تدریس اساس فصل ششم را تشکیل می‌دهد. خواننده با توجه به هدفهای آموزشی، محتوای درس، ویژگیهای دانش‌آموزان و امکانات و شرایط و منابع آموزشی و خصوصیات شخصیتی معلم، می‌تواند از میان الگوهای مختلف عنوان شده، الگوی مناسبی را انتخاب و در فعالیتهای آموزشی خویش به‌کار گیرد تا به نتایج مطلوب دست یابد.

مهارتهای تدریس در فصل هفتم مورد بحث واقع شده‌اند. خواننده با به‌کارگیری این مهارتها در عرصه یاددهی - یادگیری نه تنها شرایط مناسبی را برای یادگیری دانش‌آموزان فراهم می‌سازد بلکه نیل به هدفهای آموزشی را نیز تسهیل می‌سازد. ارتباط و نقش فزاینده آن در تدریس، اساس بحث در فصل هشتم می‌باشد. از این رو، انواع ارتباط و مدلهای ارتباطی در آن به میزان لزوم شرح داده شده‌اند. امروزه با گسترش ارتباطات به‌طور روزافزون، ایجاد ارتباط مناسب در کلاس درس به‌منظور تدارک یک واحد درسی مفید و پربار، یک ضرورت به‌حساب می‌آید.

ویژگیهای شایسته معلم و انواع تیپهای معلم، محور اساسی بحث در فصل نهم می‌باشد. خواننده با مطالعه این فصل درمی‌یابد که یک معلم شایسته به روشنی قادر است با پیش‌بینی و ایجاد تغییرات مطلوب در فعالیتهای آموزشی خویش بیشترین تاثیر را بر شخصیت دانش‌آموزان داشته باشد.

تفکر در کلاس، در فصل دهم مورد بحث قرار گرفته است. خواننده با مطالعه این فصل در می‌یابد که با ترغیب دانش‌آموزان به تفکر و تشویق آنان به اندیشه کردن در حل مسائل، می‌توان به نحو شگرفی جذابیت و مطلوبیت کلاس درس را افزایش داد. ارزشیابی محور بحث فصل یازدهم قرار دارد. خواننده با مطالعه این فصل ضمن آشنایی با انواع ارزشیابی و هدفها و روشهای آن، در می‌یابد که ارزشیابی یکی از فعالیتهای بسیار ضروری و مستمر آموزشی بوده و از طریق آن است که معلم متوجه می‌شود که تا چه اندازه در تحقق هدفهای آموزشی موفق بوده است.